

RECENZE A REFERÁTY

Nándor Kalicz—János Makky: *Die Linienbandkeramik in der Großen Ungarischen Tiefebene*. Studia Archaeologica VII, Akadémiai Kiadó, Budapest 1977, 385 str. včetně 47 textových obr., řady přehledných tabulek, jmenného a místního rejstříku, konkordancí k tab. 162—189 a 189 (většinou celostránkových, fotografických i kreslených) tabulek; 8 mapových příloh mimo paginaci.

Známa dvojice předních maďarských specialistů připravila dílo, které již při zběžné prohlídce imponuje množstvím a úplností shromážděných údajů, kvantitou vyobrazeného materiálu a polygrafickou kvalitou (celá monografie je vytištěna na křídě). K vnější kvalitě a heuristické obsažnosti díla přistupují i systematické roztřídění a zpracování alföldské lineární keramiky (dále ALnK) a všech jejích skupin v chronologickém sledu, další historicko-syntetické části textu a nálezový katalog 551 lokalit a 3 lokalit zahraničních (str. 118—188), ilustrovaný na graficky přehledných tabulích (str. 189—215) pomocí řady smluvených šrafur a znaků. Čtenáři se tak dostává komplexního přehledu ke studiu ALnK v celé její šíři včetně všech jejích skupin, dosud sice již nomenklaturně známých a v řadě případů i podrobněji oběma autory v přípravných studiích hodnocených, ale v úplnosti zatím neklasifikovaných. Obecné partie textu pak jsou závažným, i když jistě někde i diskutabilním vkladem ke studiu chronologických, genetických a civilizačních vztahů staršího a středního neolitu jihovýchodní Evropy a mají bezprostřední dopad i na poznání evropského neolitu vůbec.

V úvodní kapitole (str. 11—17) o dějinách poznání řeší autoři navíc i otázky terminologické (poněkud neobvyklé je používání maďarských zkratk pro ALnK („AVK“) a transdanubskou LnK („DVK“) v německém textu; vtírá se tu myšlenka vypracování řady mezinárodně uznávaných zkratk názvů všech neolitických kultur a skupin, které by měly interlingvistický charakter); jsou tu též vyjmenována naleziště, na nichž proběhly v posledních 15 letech závažnější výzkumy.

Další kapitoly jsou pojednáním o jednotlivých komplexech ALnK v tomto pořadí: szatmárská skupina, časná a pozdní fáze (str. 18—20), časná a pozdní fáze ALnK (30—37), tiszadobská skupina (38—42), bukovohorská skupina (43—48), szilmejská skupina (49—51), esztárská skupina (52—55), szarvas-érpatský typ (56); následuje shrnující informace o kamenných, kostěných, parohových, spondylových a hliněných předmětech (56—58). Relativně samostatně je koncipována kapitola o antropomorfních výtvořech jako plastikách, reliéfech a rytých zobrazeních (59—64), stejně jako i partie o sídlištních poměrech a pohřbech (samostatných hřbitovů není) lidu s ALnK (64—73); cca 80 jednotlivých pohřbů (někdy jde o menší skupinky hrobů) je prezentováno v přehledných tabulárních sestavách s příslušnými dostupnými (žel nikoli antropologickými) údaji na str. 74—78 a doplněno fotografiemi nebo kresebnými skicami (obr. 17—32). Izolované je posléze pojednáno o skupině szakálhátské (83—92). Následuje významná pasáž o chronologii (93—111), doplněná přehlednou srovnávací tabulkou, respektujícím všech 9 lokálních částí maďarského Alföldu (přehled na str. 95, tab. 2), a přihlížející též k Transdanúbii,

Transylvánii, východnímu Slovensku a ke klasické periodizaci kultury Vinča; k této pasáži jsou připojena též radiokarbonová data maďarského neolitu (celkem 24 měření). Kratší kapitola o životním prostředí nositelů ALnK přináší shrnutí jen skromných dokladů vyhodnocených osteologických materiálů (z domestikované fauny doložen pes, prase, ovce, koza, skot, z lovné fauny zajíc, jelen, tur, ryby), když doklady obilnářství jsou zatím jen nepřímé. Po závěrečném shrnutí výsledků (str. 114–117) následuje již materiálová část díla, jmenovitě katalog nálezů a obrazové přílohy.

Pro odborníka nejpřitažlivější částí knihy bude jistě klasifikace jednotlivých kulturních skupin a jejich náplň; vždyť mnohých z téměř deseti kulturních celků jsou charakterizovány v celé šíři poprvé. Navíc lze očekávat, že z pera tak renomovaných autorů, jakými N. Kalicz a J. Makkay nesporně jsou, se dostane čtenáři objektivní a relativně již platný a definitivní obraz značně dialektického vývoje neolitu v dotyčné, velmi transmissní a tudíž důležité oblasti. Velké množství zobrazeného materiálu, hlavně keramiky, vskutku dává dobrý obraz o morfologické a výzdobné tváři jednotlivých kulturních skupin. Většina keramické (i fragmentárního) materiálu je zobrazena prostými fotografiemi, avšak ve velmi dobré reprodukci; profily jsou připojeny jen v menším počtu kresebných příloh. Představu o celých tvarech získává čtenář z několika kresebných tabulek, na nichž je rozvinuta zvl. výzdoba nádob; orientace v těchto tabulkách je však poněkud znesnadněna a situaci by bývalo prospělo, kdyby tvarový sortiment (s použitím příp. kresebných rekonstrukcí) byl připojen na jednoduchých tabulkách přímo v kontextu s tou kterou pojednávanou kulturní skupinou. Také v popisech pod tabulkami mohla být — vzhledem k velkému množství prezentovaného materiálu, v němž se, buď jak buď, poněkud ztrácí orientace — kromě naleziště uvedena i kulturní příslušnost zobrazených předmětů. Na přiložených mapkách, velmi přehledných a graficky dokonalých, je představen nálezový katastr všech uváděných skupin a navíc jsou znázorněny základní kulturní poměry maďarského staršího i mladšího neolitu.

Pokud jde o atomizaci ALnK do tolika skupin, vyvstane jistě řada požadavků na jejich verifikaci, příp. restrikci. Zdá se, že daný stav je reflece celkove završené etapy hloubkové analýzy pramenů; touto etapou zákonitě prochází každá poznání základních archeologických komplexů, aby dospělo k vyššímu stadiu, tj. k postižení všech historických souvislostí. V tomto stadiu pak obvykle dochází k redukcí počtu pracovních výzkumných kulturních skupin, typů, enkláv apod. a k intenzivnějšímu vztážením částí a časových fází k hlavnímu celku. Prameny poznání ALnK zřejmě ještě nedovolují jednoznačné posunutí našich informací na tuto vyšší úroveň. Autorům patří dík za postižení analytického stadia, bez jehož fixace by nebylo cesty dále.

K systematice skupin ALnK lze připojit několik poznámek:

Skupina Szatmár tvoří nepochybně závažný základ ALnK, její keramická náplň, zvláště ona černě malovaná keramika, vykazuje vztahy ke slovenskému materiálu typu Raškovce (-Sátoraljaújhely) a snad i k mladší skupině Esztár. Zřejmě omezená pramenová báze dosud nedovolila vyjasnit vzájemné vztahy těchto tří celků s konečnou platností; nutnost podrobnější periodizace keramiky skupiny Szatmár se však zdá již akutní. Postižení všech základních aspektů malování na ALnK (původ, chronologie, vztahy) se zdá být vůbec prvotním z dalších úkolů maďarské a slovenské archeologie.

Zavedená a v recenzované knize používaná terminologie není vždy logická. Snad tu došlo, měřeno přísnými měřítky archeologické metodologie, k záměně termínů řady kulturně-geografické s termíny řady chronologické. Zejména podivné se zdá být označení časná a pozdní perioda ALnK (není střední, rozvitá, klasická perioda?; sám termín perioda je v této souvislosti nadsazený), když závěpětí se hovoří o pozdních skupinách ALnK.

Jestliže skupina Tiszadob stojí typologicky a chronologicky na přechodu od ALnK k bukovohorské kultuře, s níž má navíc téměř totožný areál výskytu, pak by ji bylo lépe označovat za závěrečný, event. přechodný stupeň ALnK, nikoli za skupinu. Bukovohorská kultura pak představuje novou kvalitu ve většině projevů materiální kultury a stěžejí ji lze označit za skupinu ALnK.

Také skupina Szakálhát, stojící na přechodu od ALnK ke kultuře potiské, by snad měla být označena spíše jako pozdní stupeň lineárního neolitu. V jejím obsahu je však řada nových prvků (vliv kultury Vinča, tellová sídliště, vlivy transdanubské LnK) a zdá se, že její geneze bude ještě dále sledována, event. její obraz modifikován.

Otázky relativní chronologie ALnK a jejich skupin autoři zodpovídají s rozvahou a opření o dostupná fakta. Není-li dostatek spolehlivých terénních údajů z oblasti stratigrafické, jsou i tu mnohé problémy nedořešené. Stejně jako v sídlištní problematice a tím ve

sféře hospodářské, sídlištní a ekonomické zůstávají i v relativně-chronologickém systému bílá místa, která může vyplnit jen další výzkum.

Dílo N. Kalicze a J. Makkaye lze označit za průkopnické. Je výsledkem dlouholetého badatelského úsilí a studia. Svědčí o mimořádném rozhledu a erudici svých tvůrců: jde ostatně o čelné neolitiky v Evropě vůbec. Jejich monografie se jistě stane trvalým zdrojem informací o východomaďarském neolitu a inspirací badatelů sousedních oblastí. Svým významem se recenzovaná monografie řadí mezi nejlepší soudobá díla o evropském neolitu vůbec. K velkým jménům maďarské prehistorické archeologie F. Tompovi, J. Bannerovi, J. Dombayovi, I. Kutziánové je nutno dnes připsat jména N. Kalicze a J. Makkaye a to i při relativním mládí těchto sympatických maďarských kolegů.

Vladimír Podborský

Waldemar Chmielewski—Romuald Schild—Hanna Więckowska: *Prahistoria ziem polskich I. Paleolit i mezolit* (pod redakci W. Chmielewského a W. Hensela a za souborné redakce W. Hensela). Vydavatelství PAN, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdaňsk 1975. 458 stran, 91 obr. a 134 tab. kresebné, fotografické a mapové dokumentace (v textu).

První svazek plánovaného pětisvazkového díla o pravěku Polska je rozdělen na tři části zpracované jednotlivými autory.

Část I. Paleolit úrodný a górný (W. Chmielewski) je uvedena kapitolou o změnách přírodního prostředí v průběhu pleistocénu a o jeho chronologii. Nejstarší polský, avšak nedostatečně dokumentovaný artefakt pochází z rašelíniska z konce velkého interglaciálu (Suszno u Włodawy). Z glaciálu risského zalednění pochází několik clactonových ústěpů (Raciborz-Studzianna) a do konce rissu jsou kladeny spodní vrstvy lokalit Ciemna a Piekary II. Také jediný péstní klín, nalezený na povrchu (Konradówka), je uváděn v této souvislosti. V údobí eemského interglaciálu a staršího würmu stoupá počet lokalit na 29; mezi nimi jsou některé významné mnohvrstevné (Kraków—Zwierzyniec, Piekary, Ciemna, Wylotne, Nietoperzowa, Raj). Kulturně náležejí tyto středopaleolitické industrie levallois-moustérienu, micoquo-prondnicienu, východnímu charentieniu a „pre-szeletieniu“. V první skupině upoutají pozornost kresby dosud nepublikovaných inventářů z Krakova—Zwierzynce a Sowince, i ze spodní vrstvy (14) jeskyně Nietoperzowy v Jerzmanowicích, jež obsahují typické levalloiské hroty, ústěpy i jádra. Jsou to jedny z mála dokladů tohoto druhu ve střední Evropě. Na Zwierzynci bylo v této poloze odkryto také ohniště. Do druhé skupiny patří nejnámější a nejbohatší polské středopaleolitické industrie; četná vyobrazení nástrojů z nepublikovaného autorova výzkumu jeskyně Wylotne naznačují bohatství tamního inventáře. Typologicky jsou charakterizované oboustranně plošně opracovanými klíny a noži i četnými drasady různých tvarů. V jižním Polsku a jižním Německu se vytvořila hlavní ohniska této kultury ve střední Evropě, v ČSSR máme jedinou lokalitu v jeskyni Kůlně. Do okruhu východního charentieniu jsou (podle J. K. Kozłowského) kladeny industrie z obou vrstev jeskyně Raj; tato klasifikace poměrně chudých inventářů může být diskutabilní. Novinkou je označení inventáře s listovitými nástroji ze Zwierzynce a nepatrné kolekce z vrstvy 13d jeskyně Nietoperzowy jako pre-szeletien. Tato otázka by zasluhovala podrobnější analýzy; vzhledem k u nás používanému pojetí szeletieniu jde spíše o střední paleolit micoqueské tradice s listovitými hroty. Závěrem této kapitoly autor uvažuje o kulturním i společenském rozvoji neanderťálců a vyobrazuje kost s řadou paralelních zářezů z jeskyně Dziadowej skaly, pocházející z přelomu interglaciálu a časného würmu.

Druhá kapitola je věnována mladšímu paleolitu zahrnujícímu jeho starší a střední fázi podle našeho pojetí, tj. industrie jerzmanowické, aurignacké a východogravettské z údobí středního a svrchního würmu. Do první skupiny patří především inventáře vrstev 4—6 eponymické lokality v jeskyni Nietoperzové (z výzkumu autora) a malá kolekce ze starých výkopů jeskyně Mamutové; k ní je také přiřazena jediná polská lokalita szeletieniu (Dzierzysław). Jerzmanowicien, jehož jediným pozitivním kritériem jsou hroty čepelových tvarů pouze částečně dorsálně či ventrálně opracované, je podle názoru recenzenta pouze facií szeletieniu; dalekosáhlé koncepce polských autorů (zejména J. K. Kozłowského) této „kultury“ (vztahy do Kostěnek na Donu aj.) postrádají přesvědčivosti. Aurignacké industrie ze Zwierzynce, Piekary, jeskyně Mamutové (s kostěnými hroty) a Góry Pulawské mají značný význam pro problematiku této kultury ve střední Evropě, již však autor nerozvádí.